

Durdík, Tomáš

Problematika výzkumu hradů v Čechách

Archaeologia historica. 1981, vol. 6, iss. [1], pp. 7-17

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139336>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Problematika výzkumu hradů v Čechách

TOMÁŠ DURDÍK

Studium středověkých hradů, zvláště jejich genese a typologie, probíhá v Čechách v posledních zhruba deseti letech se značnou intenzitou. Výsledky systematického výzkumu v tomto období umožnily již v nedávné době prvá shrnutí, která obsáhla jak poznatky o vlastním vývoji hradní architektury (Durdík 1978, 1979), tak o vývoji její vypovídací schopnosti (Durdík v tisku) a metodice studia (Durdík 1976). Tím je pochopitelně silně ovlivněn i tento stručný souhrn, neboť nárůst poznatků v posledních dvou letech neumožňuje nějaký zásadně nový pohled, přestože v mnohém dosavadní představy výrazně doplňuje a koriguje. Proto se tento přehled, jak ostatně ani při intenzivním dlouhodobém studiu jakékoliv problematiky není ani možné, neubrání určitému opakování některých skutečností.

Zájem o středověké hrady má v Čechách dlouhou tradici, sahající hluboko do 19. století. Bohužel, téměř až do současnosti zatěžovala poznání hradů značná jednostrannost metodického přístupu. Po romantických počátcích, kulminujících, ale zdaleka nekončících v díle F. A. Hebera (1843—1849) se pozornost badatelů upřela především k čistě historickým otázkám. V monumentálním patnáctisvazkovém díle A. Sedláčka (1927—1937) máme základní, dosud nepřekonaný a v tomto rozsahu těžko překonatelný přehled dějin českých hradů, k němuž se bude jakékoliv další bádání neustále vracet. Reakcí na Sedláčkův čistě historický přístup se stalo celoživotní dílo D. Menclové, která však v podstatě zvolila přístup neméně jednostranný. Celou svou rozsáhlou prací hledala především místo hradu v kontextu dějin umění. Hrad tedy chápala jako výtvarný projev a jeho výtvarnou podstatu (architektonickou skladbu) se snažila zachytit a analyzovat. Její velká dvojdílná syntéza (Menclová 1976) uzavřela celou dlouhou etapu poznávání českých hradů, která byla spjata s jejím jménem. Tento monumentální souhrn však zároveň názorně a nepřehlédnutelně ukázal úskali, která zákonitě přináší studium a rozbor jedné z kontextu ostatních vytržené stránky pestré směsi vazeb, formujících podobu hradu. Přecenění výtvarné složky mělo kromě jiného za následek značnou nereprezentativnost výběru lokalit.

Na této bázi, ovlivněné ještě stále se zrychlujícím procesem poklesu vypovídací schopnosti českých hradů, který v současnosti pokračuje geometrickou řadou, mohla stavět současná etapa studia hradní problematiky.

Výzkum hradů v současnosti v podstatě probíhá ve dvou základních liniích. Prvou představuje činnost průzkumného oddělení SÚRPMO, kde na základě povrchových či hloubkových stavebně-historických průzkumů stojících architektur, doplněných archivní rešerší, vznikají pasporty jednotlivých objektů. Nevýhodou je zde zcela nesystematický výběr lokalit, diktovaný zájmy objednavatelů, nezanedbatelnou výhodou však představuje účast profesionálního historika či archiváře na každém průzkumu.

Druhou linii studia hradů představují současné archeologické výzkumy. Hrad je zkoumán jako složitý komplex formovaný celou řadou vlivů a funkcí, vzájemně se prolínajících. Jde především o funkci rezidenční, vojenskou a ekonomicko-správní. Ze složitosti vzájemných vztahů jednotlivých složek formující podobu a provoz hradu vyplývá, že výzkum musí řešit okruhy otázek historických, archeologických, stavebně-historických, vojensko-historických, provozně-ekonomických, historicko-geografických a umělecko-historických. Na rozdíl od dosavadních názorů jsou za určující považovány provozní vazby, které zjevně diktovaly podobu dispozice. Takto vzniklá kostra pak byla více či méně výtvarně pojednána; výtvarná hlediska převažovala pouze u reprezentativních prostor s ideologickou funkcí (kaple, velký sál). Stejně, jako se prolínaly a ovlivňovaly jednotlivé složky pestrého života hradu, musejí se, má-li být získán co nejméně zkreslený výsledný obraz, prolínat a doplňovat i při výzkumu užitě metody, vlastní několika specializovaným oborům. Přestože si vzhledem k množství informací, které přináší, archeologie zachovává vůdčí postavení, lze současné pojetí studia hradů charakterizovat jako komplexní disciplínu, využívající metodiky několika oborů.

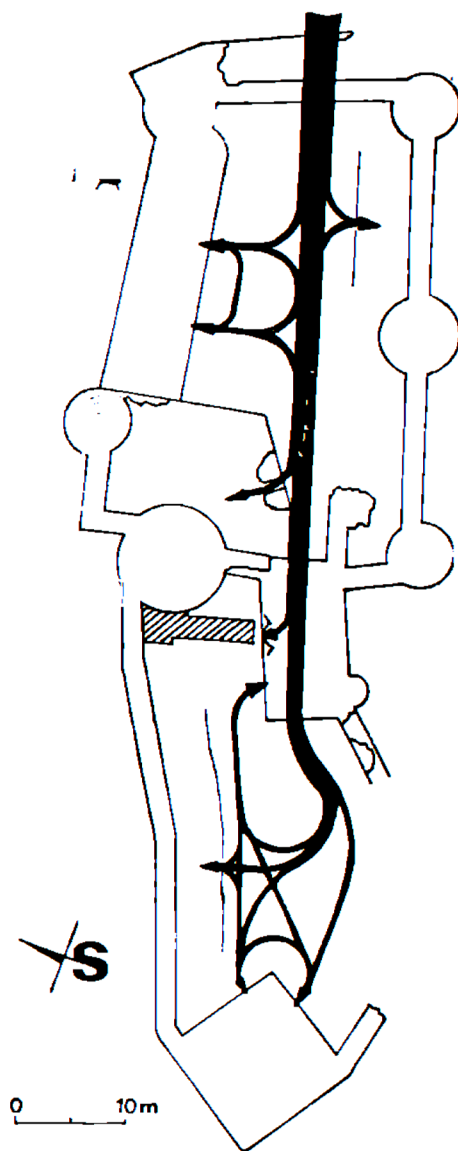
Kromě vlastních výzkumů byla na stejných základech vypracována i metodika komplexních povrchových průzkumů, jejichž nutnost vyniká zvláště v souvislosti s již zmíněným poklesem vypovídací schopnosti českých hradů.

Při uvedeném komplexním studiu se přes úzkou vzájemnou souvztažnost otázky, které je nutno zkoumat, rozpadají do několika okruhů. V rámci sledování ekonomicko-provozní existence hradu se sledují hospodářské části (tedy předhradí) a provozy, širší ekonomické zázemí a především vlastní komunikační schéma a funkční souvislosti. Z vojenské funkce hradů vyplývá nezbytnost rozboru obranné schopnosti opevnění v souvislostech dobového vojenství. Pokud opevnění umožňuje aktivní obranu (tedy tvoří systém) lze pochopením jeho mechanismu vytypovat nezachované části. Do tohoto okruhu otázek náleží i studium obléhacích prací, kterému jsme dosud velmi mnoho dlužni. Při zkoumání dispozice a vývoje hradu tvoří stavebně-historické a archeologické otázky jeden nedělitelný celek. V praxi to znamená posuzovat stratigrafie v terénu i ve zdivech jako jeden organický zdroj informací. Při vlastním výzkumu lze vzhledem k dostatku historických zpráv, které se k hradu většinou váží, i možnosti časového zařazení některých zdív jiným způsobem, použít metody komparativní stratigrafie a datovaných profilů. Z těchto důvodů představují hrady jedno z nejvhodnějších prostředí ke studiu chronologie hmotné kultury. Archeologie většinou také sehraje hlavní roli při detailnější funkční interpretaci jednotlivých prostor. Historie, umělecká historie a historická geografie se kromě studia hradů v širších souvislostech podílí organicky na řešení zmíněných již uzlových otázek.

Metodický přístup k hradní problematice byl již podrobněji vyložen na jiném místě (Durdík 1976) a v možnostech tohoto stručného shrnutí není podrobně se zabývat jeho jednotlivými aspekty. Povšimněme si pouze několika postupů a výsledků, které mají za současného stavu vliv na další výzkum.

Velmi se osvědčilo grafické vyhodnocení komunikačního schématu s rozbořením frekventovanosti jednotlivých prostor a tahů. Pochopení těchto skutečností umožňuje vyvarovat se chyb při interpretaci částí dispozice a zvláště při krešebných či modelových rekonstrukcích. Rozbor komunikačního schématu, proveditelný většinou alespoň v základních směrech již na základě komplexního povrchového průzkumu, má značný dopad i pro strategii následného výzkumu. Jednou z prvních otázek, řešených každým výzkumem, je otázka chronologie. K jejímu zodpovězení je nutno získat co nejkvalitnější stratigrafii. Úkolem rozboru komunikací a jejich frekventovanosti je pak vytypovat

Obr. 1. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Grafický rozbor komunikačního schématu, provedený na základě vědomostí před zahájením výzkumu. Příklad vytypování nefrekventované plochy, kde se mohla vytvořit kvalitní stratigrafie. Plocha sondy I, založené v komunikačně mrtvé části horního hradu, šrafována. Kresba autor.

komunikačně mrtvou část dispozice, neboť nejlepší podmínky pro ukládání vrstev poskytuje v důsledku minimálního provozu neudržený prostor. Poprvé byla tato metoda úspěšně vyzkoušena v roce 1973 při zahájení systematického výzkumu hradu Týřova (obr. 1). Jinou možností využití rozboru komunikačního schématu představuje případ, kdy je nutno z násilně zaniklého objektu nevelkými prostředky získat vzorek nálezů zánikového horizontu, tedy dobře absolutně datovaného materiálu. Tak tomu bylo např. při malém výzkumu na hradě Čejchanově (Durdík 1980). Pro tento účel je naopak nutno vytypovat co nejfrekventovanější úsek nádvoří. Velké střepy, které se zde podaří nalézt, lze pak jednoznačně spojit se zánikovým horizontem. Při plném provozu na nádvoří je totiž vyloučeno zachování velkých nerozšlapaných fragmentů.

Značný význam má rovněž ověření mechanismu vlastní výstavby hradu ve třech základních fázích, které byly rozpoznány na základě výzkumů na Křivoklátě, Týřově, Vizmburku a dalších lokalitách. V první etapě vzniklo obvodové opevnění, většinou věž a nevelká a značně úsporná obytná stavba. V této podobě byl již hrad schopen plnit jednu ze svých hlavních funkcí – být mocenskou oporou majitele. V druhé fázi se dostavoval obytný a hospodářský provoz a konečně v poslední, třetí, vznikaly reprezentační prostory (kaple, velký sál). Jak ukázaly výsledky výzkumů, ne vždy musely být vzhledem k vnějším podmínkám realizovány všechny tři etapy.

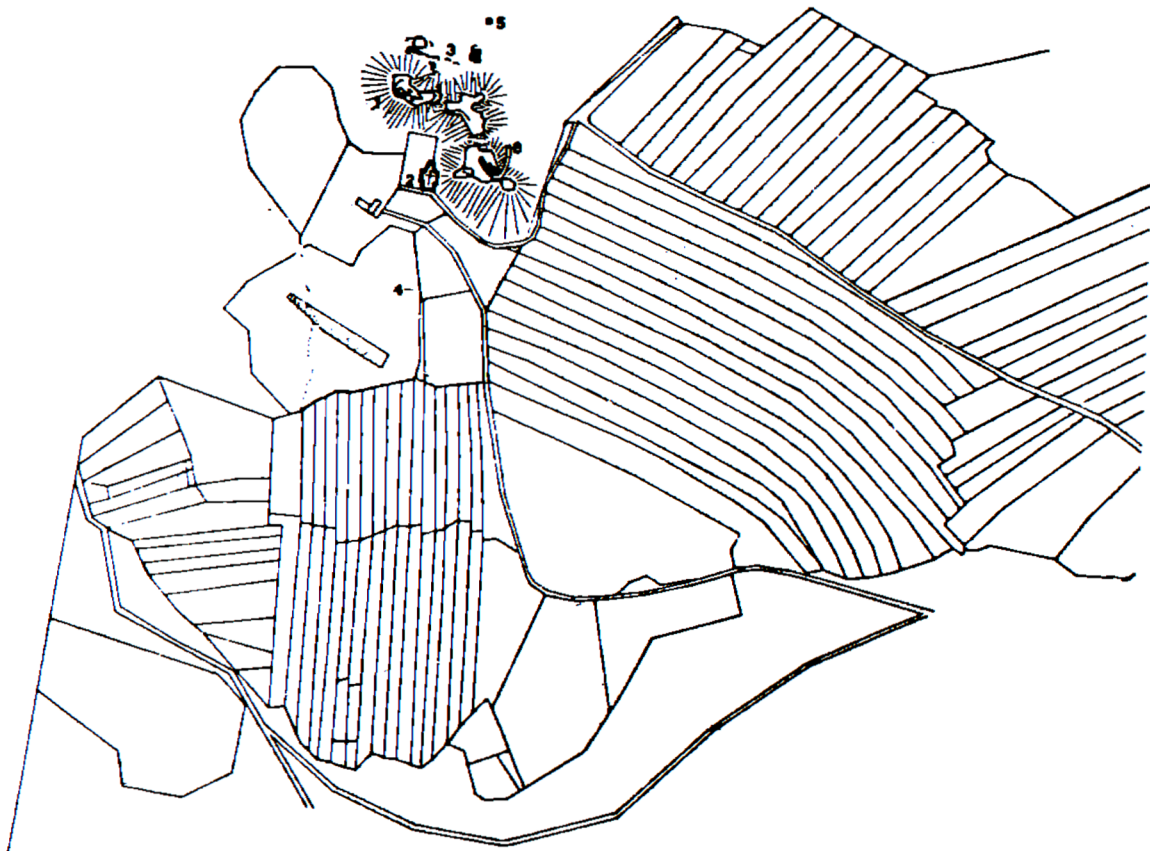
Při výběru lokalit pro další výzkum je nutno věnovat pozornost způsobu zániku hradu. Pokud nebyly jeho zbytky rozebírány na stavební materiál,

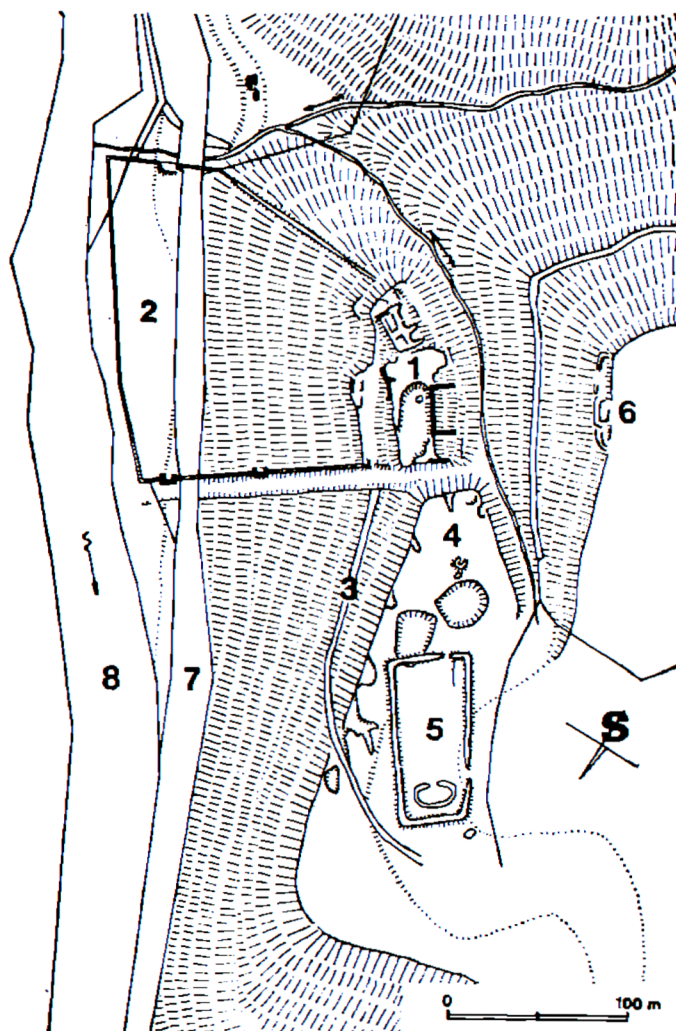
Obr. 2. Vizmburk hrad, k. ú. Havlovice, okr. Trutnov. Pohled do prostoru nádvoří se zadním křídlem s velkým sálem, vstupní branou a částí bočního křídla během výzkumu. Příklad zavřeného hradu. Foto V. Jilková.

existují v podstatě dvě možnosti: stavba se buď rozvalila, nebo zavřela. V prvním případě zbyde výrazná zřícenina, protože většina materiálu sklouzne po stránkách. Tím unikne značná část informací o podobě zaniklých konstrukcí, k dalšímu úniku dojde erozí, protože vrstvy z doby života objektu nejsou vždy kryty ochrannou vrstvou destrukce. Když se hrad zavře a obvodové zdivo vydrží tlak destruovaných staveb, lokalita dostane nejčastěji vzhled pahorku, plocha jehož vrcholu leží o několik metrů výše nad původní úrovní. O produktivnosti výzkumu takovéto lokality názorně svědčí výsledky z hradu Vizmburku (Hejna 1976, 1980, obr. 2), který byl zasypán po úroveň stropů prvního patra. Vizmburk není lokalitou nijak ojedinělou, zmiňme např. Lacembok neboli Zíkev či Starou Dubou, zavalenou dokonce místy až po štíty střech.

Za současné situace, kdy je značná část pozornosti české středověké archeologie upřena k sídlištnímu výzkumu, i vzhledem k objektivním podmínkám se ve výhledu jako nejoptimálnější jeví výzkum zaniklých sídlištních komplexů. Z jedné lokality je na bezproblémově srovnatelném materiálu možno získat maximum poznatků o různých sociálních prostředích a jejich vzájemných vztazích. Zaniklé sídlištní komplexy v Čechách sice nejsou příliš četné, dostatek možností pro eventuální výzkum však poskytují. Tvoří je buď hrad a ves, eventuálně dvorec a další objekty (např. Řebřík, Durdík 1977, obr. 3), nebo vzácněji hrad a město (Házmburk, Stará Dubá). Patrně nejvyšším českým zaniklým sídlištním komplexem je Stará Dubá (Durdík v tisku b), tvořená zavřeným hradem důležité dispozice, podhradním městečkem Odrancem se zachovaným opevněním, předhradím, obléhacím táborem a palebným dělostřeleckým postavením (obr. 4).

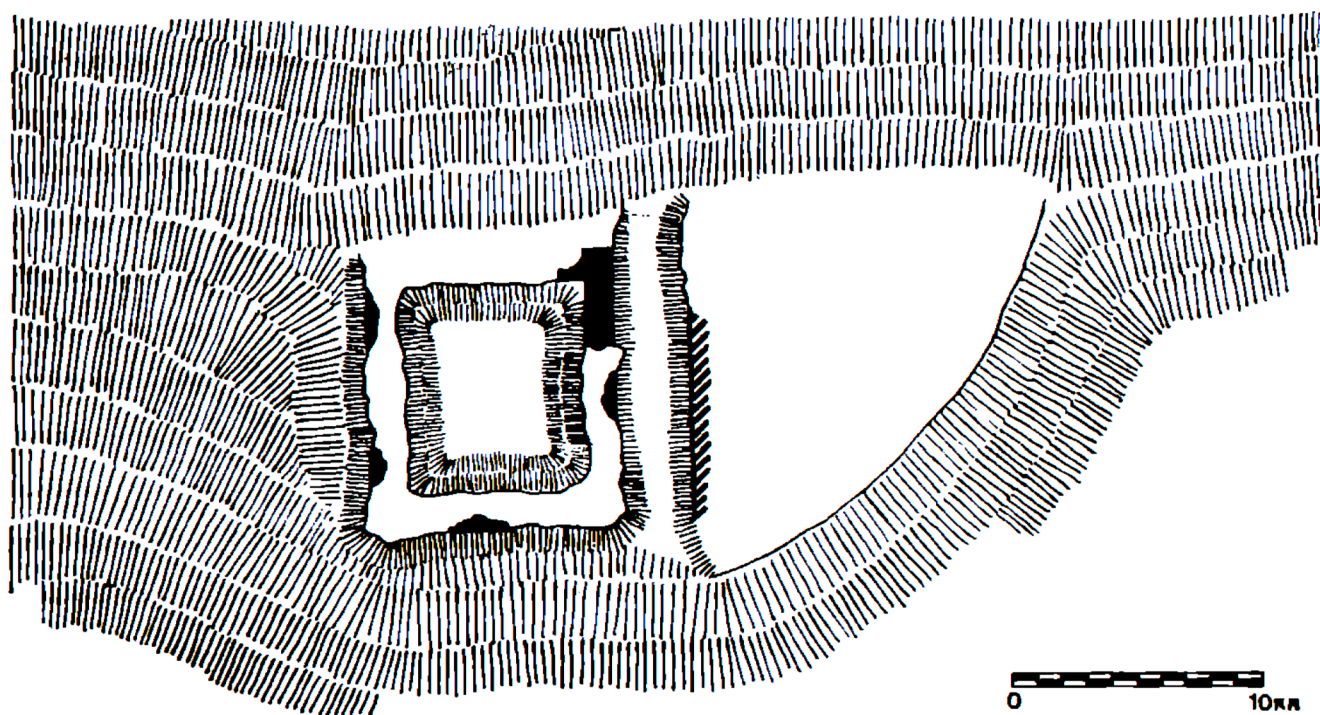
Obr. 3. Zaniklý sídlištní komplex Řebřík, k. ú. Líšná, okr. Rokycany 1 - hrad, 2 - kostel sv. Petra, 3 - dvorec, 4 - plocha vsi, 5 - haltýř, 6 - zaniklá cesta; rybník směrem k severu (vzhůru) mimo obrázek. Terénní náčrt 1975. Kresba P. Dvořák.

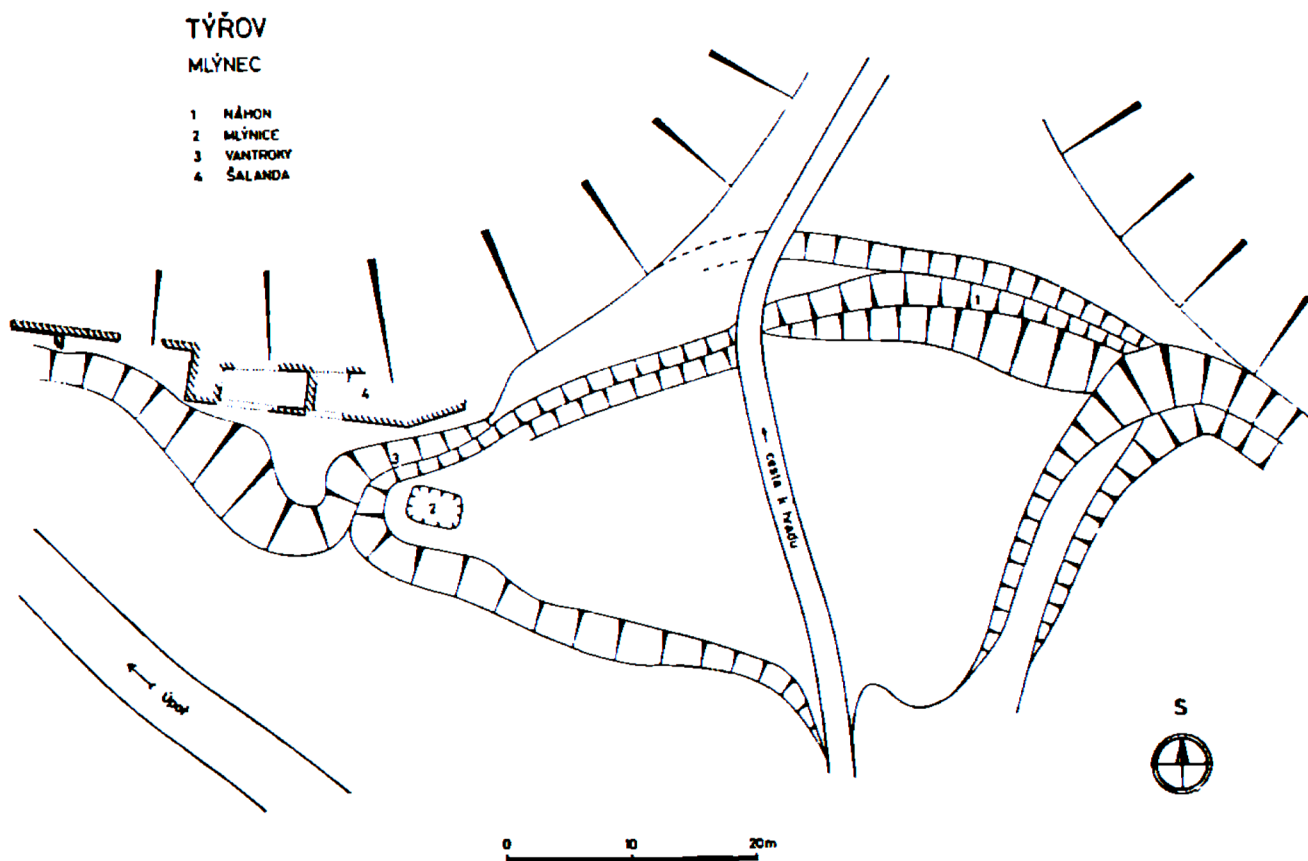
Obr. 4. Zaniklý sídlištní komplex Stará Dubá, k. ú. Přestavlky, okr. Benešov. 1 - hrad, 2 - podhradní městečko Odranec, 3 - cesta ku hradu, 4 - předhradí, 5 - obléhací tábor, 6 - palébné postavení, 7 - trať ČSD - Čerčany - Světlá n. S., 8 - řeka Sázava. Terénní náčrt 1977. Kresba autor.

Bohužel, dosud v počátcích zůstává studium hospodářského zázemí hradů i jejich vlastního hospodářského příslušenství. Určité výsledky se rýsují pouze při počínajícím průzkumu zázemí hradu Křivoklátu, které tvořilo soběstačnou v rámci manského systému organizovanou sídlištní komoru. Povrchové průzkumy i výzkumy ukázaly, že hospodářské předhradí se vyvinulo „pouze u šlechtických hradů, které byly zároveň ekonomickými centry panství. Některé hospodářské objekty však nalézáme přímo v organismu či v blízkosti větších hradů. Jde především o hradní mlýnce, většinou nevelkých rozměrů, pouze o jednom složení. Písemnými prameny bývají doloženy dosti často, v terénu se dosud podařilo nalézt pozůstatky dvou. Kuriozní mlýnec hradu Krašova (Durdík 1974) s kolem na horní vodu stál ve stráni pod předhradím (obr. 5). Týřovský mlýn s kolem na spodní vodu ležel na hraně na okraji inundace potoka Úpoře pod hradem. Velmi dobře jsou patrné reliktů mlýnice, vantroků, šalandy a náhonu (obr. 6).

Vzhledem k zmíněnému poklesu vypovídací schopnosti českých hradů i s ohledem na dosavadní literární produkci zvláště palčivě pociťujeme nedostatek soupisové literatury. Nemožnost získání alespoň reprezentativnějšího průřezu vývojem české hradní architektury spolu s čistě uměnovědným přístupem, který ani takovýto průřez nevyžadoval, způsobila, že dosavadnímu bádání unikly celé typy (např. přechodné dispozice či hrady s dlouhým palácem jako hlavní obytnou i obrannou stavbou). Nelze vyloučit, že pokračující povrchový průzkum přinese ještě nejedno překvapení. Vytvoření alespoň informativního korpusu českých hradů by se mělo stát prvořadým úkolem, při němž připadá rozhodující podíl komplexním povrchovým průzkumům. Takováto práce ovšem přesahuje možnosti jednotlivce. Velmi dobře se osvědčila spolupráce s nejkvalitnějšími amatéry, jejichž práce v terénu při vyhledávání a zaměřování pozůstatků hradů v některých případech i převyšuje běžný profesionální průměr. Využití a usměrnění zájmů těchto spolehlivých pracovníků, schopných po počáteční společné rekognoskaci provést v podstatě většinu povrchového průzkumu včetně pořízení plánu, který je pak již nutno pouze zrevi-
dovat, značně zvyšuje produktivitu práce. Postupně se podařilo za účasti skupi-

Obr. 5. Krašov hrad, k. ú. Bohy, okr. Plzeň-sever. Situace staršího mlýnce ve stráni pod předhradím. Terénní náčrt 1971. Kresba V. Durdík.

Obr. 6. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Situace mlýnce pod hradem. 1 – náhon, 2 – mlýnice, 3 – vantroky, 4 – šalanda. V roce 1978 zaměřil zeměměřičský kolektiv AÚ Praha. Kresba J. Tájek.

ny profesionálů i amatérů provést povrchové průzkumy několika desítek českých hradů, práce dále pokračují. Výsledky budou formou Katalogu českých hradů publikovány jako interní publikace AÚ ČSAV pracoviště Praha.

Při praktickém provádění výzkumů se setkáváme s okruhem závad, z objektivních důvodů v současné době nepřekonatelných. Proto musela být značná pozornost věnována strategii výzkumu. Největší pozornost je pochopitelně upřena k počátkům hradů v 13. století. Jako nejproduktivnější se ukázala strategie regionu. Poznatky získané výzkumem hradů určité oblasti jsou pak mozaikovitě doplňovány výzkumy vybraných lokalit mimo oblast. Dosavadní výsledky potvrzují správnost zvolené koncepce.

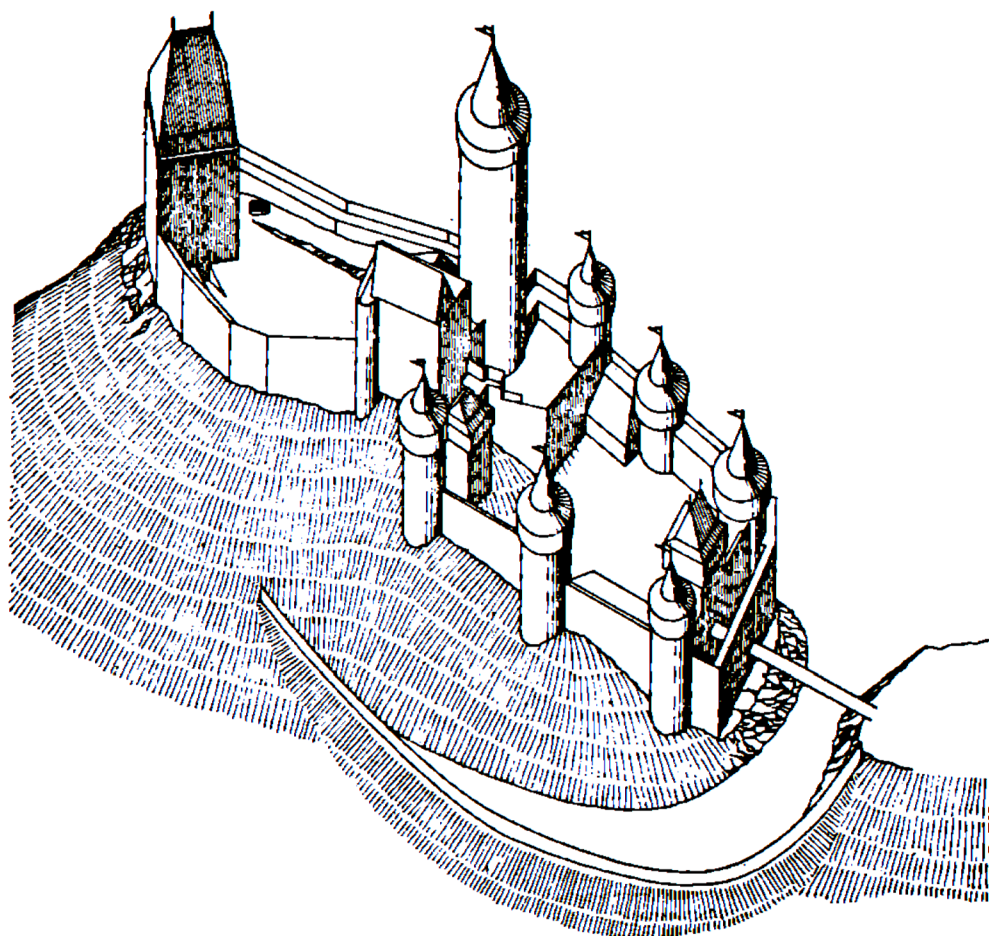
Nejintenzivněji rozpracovaným regionem je povodí Berounky a severní Podbrdsko, tedy původní přemyslovský lovecký hvozd, klíčová oblast pro řešení počátků českých hradů vůbec. Z 21 hradů zde bylo v průběhu posledních 11 let 10 zkoumáno (Křivoklát, Týřov, Angerbach, Hlavačov, Tetín, Krašov, Řebřík, Žebrák, Točnick, Džbán). Naprostá většina těchto výzkumů přináší poznatky zásadního významu (Durdík 1978, 1978b, 1979, 1979b). Další intenzivně rozpracovaný region představuje Podblanicko s výzkumem klíčového významu v Týnci n. Sázavou, malým výzkumem na Čejchanově a množstvím povrchových průzkumů (přehled literatury Durdík 1976b, dále Durdík 1977b, 1980, 1980b, Hejna 1977, Kašička 1978, 1980). Další intenzivněji zkoumané seskupení hradů nalézáme na Trutnovsku, kde vyniká především odkryv jádra hradu Vizmburka (Hejna 1962, 1974, 1976, 1980, Wolf 1977). Formou povrchového průzkumu je prakticky zpracováno Domažlicko, Rokycansko a část krušnohoří mezi Kadaní a Litvínovem. Mnoho práce bylo vykonáno rovněž v severních Čechách (Gabriel 1977, Gabriel–Smetana v tisku) a na Mnichovohradištsku (Chotěbor 1980, Chotěbor v tisku). V obou posledních případech jde převážně o skalní hrady, které vzhledem k extrémnímu využití terénu představují zvláštní značně specifickou problematiku. Z výzkumů mimo uvedené regiony, které

výrazně ovlivnily představy o genezi a typologii českých hradů, uvedme alespoň Jindřichův Hradec, Velešín (Hejna 1980b), Přimdu a Tachov, z komplexních povrchových průzkumů Kamýk n. Vlt., Pustohrad u Hořic či Lanšperk (Durdík 1980c).

Na tomto místě není možno zabývat se podrobněji všemi závažnějšími výsledky, jejichž přehled byl ostatně v nedávné době publikován (Durdík 1978, 1979, kde literatura k jednotlivým lokalitám), připomeňme si ve zkratce alespoň ty nejzásadnější.

Především byla vypracována na nových základech typologie hradních dispozic. Pro klasifikaci hradů je uvažován pouze typ dispoziční. Značně se, díky komplexnosti metodického přístupu, změnily i představy o počátcích a vývoji českých hradů.

Zásadní zlom ve vývoji opevněných sídel, který přineslo budování opor panovnické moci nové kvality — středověkých hradů, lze datovat do 30. let 13. století a spojovat se jménem Václava I. Na formování nejstarších hradů měla ještě značný vliv hradištní tradice. Nejvíce se to projevilo u hradů přechodného typu, tvořících svéráznou kombinaci prvků vlastních starším hradiškům i plně středověkým hradům. Charakteristickým rysem je valové opevnění, do něhož jsou však vloženy obytné stavby tak, že jedna jejich stěna tvoří součást obvodové fortifikace. Zkoumány byly dosud čtyři ukázky tohoto typu (Angerbach, Hlavačov, Tachov a Týnec n. S.). Druhou základní dispozicí je typ s obvodovou zástavbou, rozsáhlé vícedílné hrady s množstvím k obvodovému opevnění se příkládajících objektů. Díky dlouhodobému výzkumu je nejlépe znám Křivoklát. Vrchol obranných možností nejen prvé poloviny 13. století, ale i následujících 200 let, představuje importovaný francouzský

Obr. 7. Týřov hrad, k. ú. Karlova Ves, okr. Rakovník. Pokus o rekonstrukci hradu koncem 13. století na základě systematického výzkumu, stav vědomostí k roku 1980. Příklad francouzského kastelu. Kresba autor a P. Chotěbor.

kastel. Jde o pravidelné hrady s flankovacími věžemi, umožňující aktivní obranu. Nejstarší aplikací tohoto typu mimo území Francie a Sicilského království je Týřov, dokončený před r. 1249, jehož význam přesahuje hranice Čech (obr. 7). Nejstarší šlechtické hrady přísluší značně úsporné bergfritové dispozici (Krašov). V druhé polovině 13. století jsou stávající typy dále rozvíjeny (s výjimkou přechodného typu). V organismu královských hradů s obvodovou zástavbou se objevuje čtverhranná obytná, z obranného hlediska neplnohodnotná věž. Symbiozou tohoto typu s nově zakládanými městy vzniká kastel tzv. italského typu (např. Kadaň, Písek, Chrudim). Pravidelné podoby dosahují hrady s obvodovou zástavbou i aplikací na úzké dlouhé staveniště. Užívá se i francouzského kastelového schématu. Je prolomena dosavadní striktní typová diferenciaci mezi královskými a šlechtickými hrady; některé méně významné šlechtické hrady se blíží bergfritové dispozici. Naprostá většina masově vznikajících šlechtických hradů přísluší bergfritové dispozici, vyskytuje se však ještě úspornější typ s obdélným palácem jako hlavní obytnou i obrannou stavbou (Řebřík). Stavebníci z nejbližšího okolí panovníka si s využitím kvalitních stavebních hutí budují miniatury královských hradů s obvodovou zástavbou (Vizmburk, Říčany). Pouze ty nejvýznamnější rody si vyjímečně mohly dovolit stavby srovnatelné s královskými (Stará Dubá, Příběnice). Ojedinele se vyskytuje Ganerbenburg, hrad s plášťovou zdí či opožděná šlechtická aplikace přechodného typu.

Dosavadní výzkum pochopitelně přinesl důležité poznatky i pro mladší období, jejich náčrt se však vymyká z možností tohoto příspěvku. To se týká zvláště změn, které přinesl rozvoj dělostřelby a aktivní dělostřelecké obrany v 2. pol. 15. století (Durdík—Smetánka 1980).

Vzhledem k intenzitě výzkumu hradů v Čechách, který však zdaleka nedosahuje nezbytně potřebných rozměrů, jsme se v rámci tohoto příspěvku mohli ve zkratce seznámit pouze s letným nástinem části problematiky i dosavadních výsledků. Máme-li hodnotit uplynulé relativně rušné desetileté období výzkumu českých hradů jako celek, pak se lze domnívat, že byly položeny dobré základy pro další práci.

Literatura

- Durdík T., 1974: Vývoj hradu Krašova na základě archeologického výzkumu. AR XXVI, 16—28.
- Durdík T., 1976: Současný stav, potřeby a výhledy výzkumu hradů v Čechách. AR XXVIII, 172—180.
- Durdík T., 1976b: Nástin vývoje hradů na Podblanicku a v dolním posázaví. SVPP 17, 117—137.
- Durdík T., 1977: Zaniklý sídlištní komplex Řebřík. Středověká archeologie a studium počátků měst, 231—235.
- Durdík T., 1977b: Povrchový průzkum hradu Stajice. SVPP 18, 165—174.
- Durdík T., 1978: Nástin vývoje českých hradů 12.—13. století. AH 3, 41—52.
- Durdík T., 1978b: Povrchový průzkum hradu Jenčova. Muzeum a současnost 1, 137—156.
- Durdík T., 1979: Vývoj hradů 13. století v Čechách. Folia historica bohemica 1, 177—191.
- Durdík T., 1979b: Die Anfänge des Burgenbaus im Jagdgebiet der Přemysliden. Rapports du IIIe Congrès International d'archéologie Slave, Tome 1, 201—210.
- Durdík T., 1980: Povrchový průzkum a zjišťovací výzkum hradu Čejchanova. SVPP 20, 251—272.
- Durdík T., 1980b: Povrchový průzkum hradu Borotína. SVPP 20, 225—243.

- Durdík T., 1980c: K počátkům výskytu hradů s plášťovou zdí v Čechách. AH 5, 259—265.
- Durdík T., v tisku: Vypovídací schopnost českých hradů jako historického pramene a její současný stav. Sborník konference čs. archeologů v Liblicích 1979.
- Durdík T., v tisku b: Povrchový průzkum zaniklého sídlištního komplexu Stará Dubá. SVPP 21.
- Durdík T.—Smetánka Z., 1980: Archeologický výzkum husitských Čech. AH 5, 7—12.
- Gabriel F., 1977: Výzkum středověkých panských sídel v severních Čechách. BZO 1974 supplementum, 33—42.
- Gabriel F.—Smetana Z., v tisku: K datování a funkci středověkých opevnění v Českém Švýcarsku. AH 6.
- Heber F. A., 1843—1849: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser I—VII. Praha.
- Hejna A., 1962: Soubor nálezů z hrádku Bolkova v severovýchodních Čechách. PA LIII, 455—473.
- Hejna A., 1974: Bradlo u Hostinného nad Labem. Příspěvek k výzkumu opevněných sídel v severovýchodních Čechách. PA LXV, 365—418.
- Hejna A., 1976: Výsledky výzkumu zaniklého hradu Vizmburku, okres Trutnov (1972—75). AR XXVIII, 715—717.
- Hejna A., 1977: Drobná opevněná sídla v Čechách a jejich místo v sídlištním vývoji 10.—13. století AH, 3, 75—82.
- Hejna A., 1980: Pokračující výzkum hradu Vizmburku v letech 1976—79. AR XXXII, 306—311.
- Hejna A., 1980b: Archeologický výzkum na hradě Velešíně v zátopové oblasti vodního díla Římov, okr. Č. Krumlov. AH 5, 251—253.
- Chotěbor P., 1980: Povrchový průzkum hradu Valečova. AH 5, 255—258.
- Chotěbor P., v tisku: Povrchové průzkumy skalních hradů v Českém ráji. AH 6.
- Kašička F., 1978: Státní zámek Konopiště a jeho nejstarší stavební proměny. AH 3, 95—105.
- Kašička F., 1980: Zámek ve Vlašimi a jeho stavebně-historické přeměny. Památky a příroda, 129—140.
- Menclová D., 1976: České hrady I—II. 2. vydání. Praha.
- Sedláček A., 1927—1937: Hrady, zámky a tvrze království českého I—XV. 2. vydání. Praha.
- Wolf V., 1977: K problematice středověkých horských hrádků ve východním podhůří Krkonoš. AH 2, 105—116.

Zusammenfassung

Zur Problematik der Burgenforschung in Böhmen

Das Studium der mittelalterlichen Burgen Böhmens, vor allem ihrer Genesis und Typologie, ist im letzten Jahrzehnt besonders intensiv. Es bewegt sich im wesentlichen auf zwei Hauptlinien: Die erste beruht in der Tätigkeit der Erkundungsabteilung des Staatlichen Instituts für die Rekonstruktion denkwürdiger Städte und Objekte, die auf Grund bauhistorischer Erhebungen die charakteristischen technischen Daten der Denkmäler ermittelt. Die zweite Linie des Studiums äußert sich in archäologischen Forschungen. Die Burg gilt als kompliziertes Ganzes, das durch eine Struktur einander wechselseitig verflechtender und durchdringender Einflüsse und Funktionen geformt wurde. Es handelt sich vor allem um residenzielle, militärische und ökonomisch-verwaltungsrechtliche Funktionen. Aus der Kompliziertheit der wechselseitigen Beziehungen, die die Gestalt und den Betrieb der Burg bedingt haben, geht hervor, daß die Untersuchung historische, archäologische, baugeschichtliche, militärgeschichtliche und kunstgeschichtliche Fragen zu beantworten hat. Zum Unterschied von den bisherigen Ansichten hält man heute die betrieblichen Gegebenheiten für entscheidend, die offenbar die Art der Grundrißdisposition diktiert haben. Das so entstandene Skelett wurde dann mehr oder weniger architektonisch-künstlerisch behandelt. Ästhetische Blickpunkte überwogen

nur bei Repräsentativräumen mit ideologischer Funktion (Kapelle, Prunksaal). Ebenso wie die einzelnen Komponenten des bunten Burglebens einander durchdrungen und beeinflußt haben, müssen einander auch die Untersuchungsmethoden mehrerer spezialisierter Wissensfächer ergänzen, wenn man möglichst richtig Ergebnisse erhalten will. Obwohl die Archäologie angesichts der Menge von Informationen, die sie bringt, die führende Rolle behält, kann man das gegenwärtige Burgstudium als komplexe Disziplin bezeichnen, die die Methodik mehrerer Wissensfächer auswertet. Auf denselben Grundlagen wurde auch die Methodik der komplexen Oberflächenforschung ausgearbeitet, deren Notwendigkeit besonders im Lichte der abnehmenden Aussagekraft der böhmischen Burges servortritt. Der Autor erörtert dann manche in Betracht kommende Fragen näher, besonders im Hinblick auf die Strategie und Methodik der eigentlichen Untersuchungen. Aus objektiven Gründen wählte man für Böhmen die Region als strategische Untersuchungseinheit. Am intensivsten wurden bisher die Regionen des Berounka-Flußgebiets und der nördlichen Gegend von Podbrdsko bearbeitet, also die Jagdforste der Přemysliden, wo in den letzten 11 Jahren 10 von 21 Burgen untersucht wurden. Außerdem wurden Untersuchungen in Podblanicko, Nord- und Nordostböhmen, im Böhmisches Paradies, einem Teil des Erzgebirges, in der Gegend Rokycansko und Domažlicko in Angriff genommen. Die durch systematische Untersuchung der ausgewählten Region gewonnenen Ergebnisse werden von Erkundungen bestimmter Örtlichkeiten außerhalb der betreffenden Region punktwiese ergänzt. Die Arbeit endet mit einer kurzen Übersicht des gegenwärtigen, aus Untersuchungen der letzten Jahre hervorgegangenen Wissens über die Anfänge und Typologie der böhmischen Burgen des 13. Jahrhunderts. Der Verfasser spricht die Ansicht aus, daß im Laufe des letzten Jahrzehnts gute Grundlagen der Weiterarbeit gelegt wurden.

Abbildungen

- Abb. 1. Burg Týřov, Flurbuch Karlova Ves, Bez. Rakovnik. Graphische Analyse des Kommunikationsschemas, das den Kenntnissen vor Beginn der Untersuchung entsprochen hat. Beispiel für die Vorhersage einer nicht frequentierten Fläche, wo sich eine gute Stratigraphie entwickeln konnte. Fläche der Sonde I im kommunikationsarmen Teil der oberen Burg schraffiert. Zeichnung des Autors.
- Abb. 2. Burg Vizmburk, Flurbuch Havlovice, Bez. Trutnov. Blick auf den Burghofraum mit dem Hinterflügel und großen Saal, dem Eintrittstor und einem Teil des Seitenflügels während der Untersuchung. Beispiel einer geschlossenen Burg. Foto von V. Jilková.
- Abb. 3. Abgekommener Siedlungskomplex Řebřik, Flurbuch Líšná, Bez. Rakovnik. 1 — Burg, 2 — St.-Peterskirche, 3. — Meierhof, 4 — Dorffläche, 5 — Halter, 6 — abgekommener Weg; Teich in nördlicher Richtung außerhalb des Bildes. Geländeskizze 1975, Zeichnung von P. Dvořák.
- Abb. 4. Abgekommener Siedlungskomplex Stará Dubá, Flurbuch Přestavlky, Bez. Benešov. 1 — Burg, 2 — Vorburgstädtchen Odranec, 3 — Weg auf die Burg, 4 — Vorburg, 5 — Belagerungslager, 6 — Feuerstellung, 7 — Bahnstrecke Čerčany — Světlá n. S., 8 — Sázavafluß. Geländeskizze 1977, Zeichnung des Autors.
- Abb. 5. Burg Krařov, Flurbuch Bohy, Bez. Plzeň-Nord. Situation der alten Mühle am Hang. Geländeskizze 1971, Zeichnung von V. Durdík.
- Abb. 6. Burg Týřov, Flurbuch Karlova Ves, Bez. Rakovnik. Situation der Mühle unterhalb der Burg. 1 — Mühlgraben, 2 — Mühlhaus, 3 — Holzrinne, 4 — Ge-sindestube. Vermessen von einer Geometergruppe der AÚ Praha. Zeichnung von J. Tájek.
- Abb. 7. Burg Týřov, Flurbuch Karlova Ves, Bez. Rakovnik. Versuch einer Rekonstruktion der Burg auf dem Ende des 13. Jahrhunderts. Ergebnis systematischer Untersuchungen nach dem Wissensstand zum Jahr 1980. Beispiel eines französischen Kastells. Zeichnung des Autors und von P. Chotěbor.

